

HISTORICITEIT EN GEOGRAFISCHE REALIA IN CHARITONS "KALLIRHOË"

De eerste Europese roman: niet Cervantes' Don Quichot, maar tweeëntwintig velletjes van een dertiende-eeuws manuscript en wat losse snippers papyrus maken aanspraak op deze ertitel. Het gaat om Charitons Chaireas en Kallirhoë, een vergeten liefdesroman van een onbekende Griekse auteur."

Met deze woorden begint Emilie van Opstall de inleiding op haar in 1998 verschenen vertaling van Charitons roman *Kallirhoë*¹. *Kallirhoë* is een luchtig en speels liefdesverhaal over de avonturen van net pas getrouwde koppeltje Chaireas en Kallirhoë. Na haar huwelijk te Syracuse wordt Kallirhoë door een door woede overmande Chaireas in een toestand van schijndood geschopt. Ze wordt bijgezet in een graftombe en, na te zijn ontwaakt, door grafrovers o.l.v. Theroon gekidnapt en verkocht aan een vrijgelatene van de schatrijke Dionusios te Milete. Om de toekomst van haar ongeborn kindje van Chaireas te verzekeren, trouwt ze met Dionusios. Verdere avonturen leiden haar naar het hof van de Perzische grootkoning Artaxerxes te Babylon, waar ook Chaireas, wanhopig op zoek naar zijn vrouw, via allerlei verwickelingen terecht komt. Na vele intriges en omzwervingen vinden beide geliefden elkaar uiteindelijk terug te Arados en worden alle avonturen afgesloten met een *happy end*.

De roman van Charitons van Afrodiasias is de oudste in een reeks van vijf volledig bewaarde Griekse romans, die samen met enkele fragmenten het "genre" van de Griekse roman vormen. Deze Griekse roman is "in" in het academisch onderzoek van de laatste jaren. Waar hij door de eeuwen heen is verguisd als banale triviaalliteratuur die niet de minste diepgang vertoonde en mijlenver afstond van de *edle Einfalt* en *stille Grösse* die men wel eens van de klassieke literatuur verwacht, is het onderzoek naar deze eerste romans de laatste decennia opengebloeid, en dit op vele vlakken. Men gaat op zoek naar de oorsprong

---

¹ VAN OPSTALL, E., (vertaald en toegelicht door), *Chariton. Chaireas en Kallirhoë. Een liefde*. Amsterdam 1998. Wij zullen consequent kiezen voor de titel *Kallirhoë* i.p.v. *Chaireas en Kallirhoë*. De reden daarvoor heeft te maken met de tekstoverlevering van het werk: hoewel de middeleeuwse manuscripten als titel τῶν περὶ χαιρέαν καὶ καλλιρόην ἐρωτικῶν διηγημάτων λόγος) vermelden, pleit de slotzin van de roman voor een titel waarin enkel Kallirhoë wordt vermeld. Ook het feit dat Kallirhoë eigenlijk de enige echte protagoniste van de roman is, wijst in die richting. Afdoend bewijs werd geleverd door de Michailidis-papyrus (gepubliceerd in 1955) die ong. 1000 jaar ouder is dan het overige materiaal dat we bezitten, en waarin de titel werd vermeld zoals we hem hier gebruiken. De langere titel zou slechts in de Byzantijnse periode in gebruik genomen zijn naar analogie met de romans van Xenofoon, Achilleus Tatios, Longos en Heliodoros, die allen zowel de mannelijke als vrouwelijke protagonist expliciet in de titel vermelden. Cf. GOOLD, G.P., (ed. and translated by), *Chariton. Callirhoe*. Loeb Classical Library. Cambridge/Massachusetts/Londen 1995, pp. 3-4.

en literaire voorlopers van het genre, men wil weten welk lezerspubliek de Griekse roman nu precies beoogde en sommigen houden zelfs vol dat achter de romans een gans netwerk van symbolische verhoudingen schuilgaat. Kortom: linguïstisch, literair en sociologisch onderzoek naar de antieke Griekse roman gaat enkel nog in stijgende lijn.

Deze tendens geldt evenzeer voor het historisch onderzoek dat met de antieke roman is verbonden. Het is in dit domein dat deze bijdrage zich situeert. We willen *Kallirhoë* vanuit een historische invalshoek onder de loep nemen. Meer bepaald willen we nagaan in welke mate Charitooon in staat is de moderne historicus relevante historische informatie te verschaffen. Om redenen die later duidelijk zullen worden, doen we dat in dit artikel aan de hand van twee specifieke themata: historiciteit en geografie.

Vooraleer we hierop ingaan, is het misschien zinvol kort enkele karakteristieke eigenschappen van de Griekse roman te overlopen en het werk van Charitooon daarbinnen te kaderen.

De Griekse roman & Charitooon: situering

Een eerste kenmerk van de Griekse roman is meteen ook een relativisering: de roman is in de Oudheid niet op een eenduidige manier gedefinieerd en werd niet als een specifiek en autonoom genre aangevoeld². Daniël Selden ging na wat fictie-proza uit de Oudheid kan bijdragen tot ons inzicht in “*generic order*” en zag in dat “*in fact, there is no evidence that before the modern era the range of texts that we have come to call the ‘ancient novel’ were ever thought of together as constituting a coherent group.*”³

Het is zeker niet onze bedoeling een standpunt in te nemen in de discussie of we de Griekse roman met recht en rede een “genre” mogen noemen of niet. Dit is eerder een theoretische discussie over de categorie “genre” in het algemeen dan over de Griekse roman. Misschien heeft Tzvetan Todorov wel gelijk wanneer hij zegt dat genres enkel bestaan wanneer ze door de lezers als dusdanig worden beschouwd⁴.

² In RUIZ-MONTERO, C., *The rise of the Greek novel*. In: SCHMELING, G., (ed.), *The novel in the Ancient World*. Leiden 1996, pp. 29-85 vinden we op pp. 32-7 een overzicht van de testimonia uit de Oudheid over de roman.

³ SELDEN, D.L., *Genre of Genre*. In: TATUM, J., (ed.), *The search for the Ancient Novel*. Baltimore/Londen 1994, pp. 39-64 & p. 43.

⁴ TODOROV, T., *The Origin of Genres*. *New Literary History*, 8 (1976), p. 162. Genres zijn volgens hem “*only those classes of texts that have been perceived as such in the course of history ... The historical existence of genres is indicated by the discourse on genres...*”.

Feit is dat er tussen de Griekse en de Latijnse romans (die van Petronius, Apuleius en de *Historia Apollonii Regis Tyri*) heel wat overeenkomsten bestaan. Dit is natuurlijk te verklaren door het feit dat de Griekse roman op cultuurhistorisch gebied nauw is verbonden met zijn Latijnse tegenhanger: de Griekse en de Latijnse wereld vormden immers in vele opzichten een culturele entiteit in de eerste eeuwen na Christus - de periode waarin de romans geschreven werden. De Griekse en de Latijnse roman vormen dan ook een coherente groep die wordt aangeduid met de term "antieke roman". De Griekse roman kan dus worden beschouwd als een subklasse daarvan⁵.

Van deze Griekse romans genieten de zgn. "Big Five" de meeste bekendheid. Het zijn de vijf romans die volledig bewaard zijn gebleven in middeleeuwse manuscripten. Ze werden alle geschreven in de eerste eeuwen na Christus en volgen hier in chronologische volgorde:

1. Charittoon, *Kallirhoë* (Τὰ περὶ Καλλιρόην διηγήματα) – te situeren rond het midden van de eerste eeuw na Chr.
2. Xenofoon van Efese, *Efesiaka* (Τῶν κατ' Ἀνθειαν καὶ Ἀβροκόμην Ἐφεσιακῶν λόγων βιβλία) – te dateren rond 150 n. Chr.
3. Achilles Tatios, *Leukippe en Kleitofoon* (Τῶν κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα λόγοι) – geschreven tussen 150 en 200 n. Chr.
4. Longos, *Dafnis en Chloë* (Ποιμενικῶν τῶν κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην λόγοι) – te situeren rond 200 n. Chr.
5. Heliodoros van Emesa, *Aithiopika* (Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρικλείαν Αἰθιοπικῶν) – de datering is onzeker; de recentste opvattingen pleiten voor een datering rond 250 n. Chr.

Naast deze "Big Five" kennen we nog een tiental titels van romans die slechts fragmentarisch of in samenvattingen zijn overgeleverd. Het belangrijkste kenmerk van de "Big Five" en - voor zover we dit kunnen nagaan - van de onvolledig bewaarde romans is de uniformiteit. De voor deze bijdrage interessantste vorm van uniformiteit situeert zich zonder twijfel op het inhoudelijke niveau: de verhaallijn van de romans volgt steeds een bijna stereotiep patroon. Dit patroon is opgebouwd uit een aantal constante elementen die alle draaien rond twee hoofdthema's: liefde en avonturen⁶.

⁵ Cf. WESSELING, B., *Leven, liefde en dood. Motieven in de antieke romans*. Groningen 1993, p. 145. Over de intertekstualiteit tussen de Latijnse en Griekse roman vinden we fundamentele informatie in *Hermeneus* 67.2 (1995) (Van Der Paardt, Zimmerman, Wesseling, Wouters, Schmidt).

⁶ Voor de belangrijkste motieven in de Griekse roman, cf. STARK, I., *Strukturen des griechischen Abenteuer- und Liebesroman*. In: KUCH, H., (ed.), *Der antike Roman. Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte*. Berlin 1989, pp. 82-106, i.h.b. pp. 82-7.

Hoofdpersonages zijn steeds een jongen en een meisje. Allebei zijn ze buitengewoon mooi en van meer dan voorname afkomst. Wanneer ze elkaar ontmoeten, is het liefde op het eerste gezicht; daarna vertrekken ze voor een lange reis. Op die reis worden ze naar afgelegen gebieden gevoerd waar ze (alleen of samen) allerlei gevaarlijke avonturen beleven. Ze worden gevangen genomen door rovers of piraten, lijden schipbreuk, moeten slavenarbeid verrichten, dreigen gefolterd te worden, enz. Op die manier worden de twee geliefden een hele tijd gescheiden van elkaar waarbij hun wederzijdse trouw zwaar op de proef gesteld wordt door allerlei belagers, tot koningen toe! Op hun tochten ontmoeten de twee hoofdpersonages mensen van allerlei pluimage - van koningen en farao's tot slaven en grafrovers - en van vele verschillende nationaliteiten. Overal loert de dood om het hoekje voor de twee protagonisten: ze dreigen vermoord of terechtgesteld te worden of willen zelfmoord plegen om te ontkomen aan hun ellendige omzwervingen. Maar steeds worden ze op het laatste moment gered of blijken ze slechts schijndood te zijn. De omgeving waarin dit alles zich afspeelt is bij voorkeur Klein-Azië en het Nabije Oosten. Uiteindelijk vinden de twee geliefden - als beloning voor hun wederzijdse trouw - elkaar na alle omzwervingen en gevaren terug om samen nog een lang en gelukkig leven te leiden.

Dit is het type verhaal waarmee we te maken hebben. Het gaat om grootse avonturen, onwaarschijnlijke gebeurtenissen, miraculeuze reddingen en een sterk geïdealiseerde karaktertekening van de personages, die veraf staan van elke historische realiteit en soms zelfs van elke logische gedachtegang. Maar anderzijds zien we dat dit alles wordt gesitueerd in een voor de lezer maatschappelijk vertrouwde context⁷. De reden voor de keuze van deze context is eenvoudig te achterhalen: de schrijvers van fictie zagen er via de introductie

⁷ Fergus Millar onderzocht hoe de *Metamorphosen* van Apuleius ons historische informatie konden verschaffen (MILLAR, F., *The World of the Golden Ass*. *JRS*, 71 (1981), pp. 63-75) en stelde vast dat ook Apuleius heel wat relevante informatie geeft aan de historicus, hoewel dat uiteraard nooit zijn bedoeling is geweest: "(...) *Apuleius, looking through the eyes of Lucius transformed into an ass, can give his unique description of the slaves toiling the mill, dressed in a few rags, their half-naked bodies scarred with the marks of beatings, their foreheads branded, their heads half-shaved, their feet in fetters, all of them covered in a fine dust of flour* (IX, 12). *It is undeniable that the novel expresses a rare and distinctive level of sympathy with the working lives of the poor* [p. 65]. (...) *In writing his novel, (...) he was not, in intention, reporting anything, but inventing a world in which to set the adventures of Lucius. But the invented world of fiction may yet represent - perhaps cannot help representing - important features of the real world. For the historian, the Golden Ass depicts levels of social and economic life which the vast mass of surviving Classical literature simply ignores*" [p. 75].

van sporen van een herkenbare maatschappelijke realiteit angstvallig op toe de aandacht van hun publiek niet te verliezen⁸.

De historische gelaagdheid in *Kallirhoë*

Wat betekent dit voor een historische benadering van *Kallirhoë*? Betekent dit dat de roman kan gezien worden als een betrouwbare kopie van de realiteit? Het antwoord luidt uiteraard neen. Wie op zoek gaat naar historische *realia* achter de fictieve glitterwereld van de romanhelden, ziet zich immers voor een aantal obstakels geplaatst. De romancier bezit vooreerst een absolute vrijheid, die hem toelaat te overdrijven, te deformeren, te dramatiseren, te minimaliseren, te banaliseren, te erotiseren, te idealiseren. Hij introduceert of elimineert in zijn verhaal - eventueel omwille van ideologische redenen - de elementen die hij zelf wil of niet wil. Daarenboven kunnen ook de poëtica van de schrijver, ironie of intertekstualiteit een historische invalshoek bemoeilijken. Er gaat m.a.w. een heuse methodologische problematiek schuil achter een historische benadering van fictie. Hierover is de laatste jaren heel wat onderzoek verricht en het zou ons nu te ver leiden daar uitgebreid op in te gaan.

We willen ons beperken tot iets wat iedere historische benadering van *Kallirhoë* fundamenteel tekent, nl. de historische gelaagdheid in de roman. *Kallirhoë* is namelijk een historische roman! De schrijver leefde tussen 50 en 150 n. Chr.⁹ maar zijn verhaal speelt zich af in de vijfde eeuw v. Chr., meer bepaald tussen 413 (de overwinning van Syracuse op de Atheense vloot, die doorheen de ganse roman meermaals wordt vermeld) en 407 (de sterfdatum van Hermokrates, het Syracuseaanse staatshoofd dat bij Charitton de rol van *Kallirhoë*'s vader toegewezen krijgt). Uiteraard verhoogt dit het problematisch karakter van iedere historische benadering aanzienlijk: Charitton wil immers een vijfde-eeuwse context weergeven maar uiteraard doet hij dat niet altijd even consequent of volgens de criteria waaraan een moderne historische roman moet voldoen¹⁰. Waar geeft hij de vijfde-eeuwse context weer, en waar redeneert hij

⁸ WIERSMA, S., The ancient Greek novel and its heroines: a female paradox. *Mnemosyne*, 41 (1990), p. 110. Een soortgelijk standpunt vinden we reeds in MORGAN, J.R., History, Romance and Realism in the *Aithiopika* of Heliodorus. *ClAnt*, 1 (1982), p. 222.

⁹ Voor een beknopt overzicht van de problematiek en de meest gangbare opvattingen rond de datering van Charitton, cf. RUIZ-MONTERO, C., Chariton von Aphrodisias: ein Überblick. *ANRW*, II.34.2 (1994), pp. 1006-54, i.h.b. pp. 1010-2.

¹⁰ Hägg ging dieper in op de vraag in welke mate we *Kallirhoë* een "historische roman" kunnen noemen. Hiervoor ging hij de fundamentele kenmerken van de moderne historische roman na en onderzocht in hoeverre deze aanwezig waren bij twee romans (HÄGG, T., 'Callirhoe' and 'Parthenope': the Beginnings of the Historical Novel. *ClAnt*, 6 (1987), pp. 184-204). Hij concludeert dat bepaalde basiskennmerken inderdaad aanwezig zijn in *Parthenope* en *Kal-*

in een onbewaakt moment vanuit zijn eigen leefwereld? Waar is hij zich bewust van het historische karakter van zijn roman en waar introduceert hij anachronistische situaties, begrippen of denkbeelden? Verschaft Charitooon ons informatie over zijn eigen wereld, over de vijfde eeuw, of over beide? Of versmelt hij de twee tijdslagen op een historisch onverantwoorde manier zodat een onherkenbaar - en voor elke historische analyse waardeloos - geheel ontstaat?

Doorheen de roman zijn er drie categorieën historische gegevens te onderscheiden: ten eerste slaagt Charitooon er hier en daar in *correcte vijfde-eeuwse gegevens* in hun historische context te plaatsen. Zo is Syracuse bijvoorbeeld - netjes zoals het hoort - een democratische stadstaat, terwijl de buurstaten Akragas (het huidige Agrigento) en Rhegion (het huidige Reggio di Calabria) terecht als tyrannieën worden bestempeld.

Veel vaker is *Kallirhoë* een spiegel voor de eerste-eeuwse realiteit. Vooreerst gebeurt dit via de zgn. *niet-periodegebonden elementen*. Dit zijn elementen die Charitooon aan zijn eigen tijd ontleent maar die in hun algemeenheid of hun vaagheid niet storend zijn in de vijfde-eeuwse context. We denken hier bijvoorbeeld aan de begrafenis van Kallirhoë in het begin van de roman (I,6,2 e.v.): de morgen nadat Chaireas zijn vrouw Kallirhoë in een vlaag van woede en jaloezie in een toestand van schijndood heeft geschopt, volgt een begrafenis met alle pracht en praal voor de jonge vrouw. Ze ligt op een gouden draagberrie en wordt in haar bruidsjurk begraven (I,6,2) in een prachtig familiegraf van Hermokrates (I,6,5). Het feit dat Kallirhoë wordt begraven in haar bruidsjurk, is geen sentimenteel verzinsel van Charitooon: hoewel vrouwen zowel in de eerste eeuw n. Chr. als in de vijfde eeuw v. Chr. gewoonlijk fraai uitgedost werden begraven, werd voor ongehuwde of pasgehuwde meisjes wel degelijk het bruidsgewaad voorzien¹¹. Ook het feit dat Kallirhoë als iemand uit de hoogste kringen van de stad in een grote graftombe wordt bijgezet, is niet abnormaal voor de klassieke periode, noch voor de tijd waarin Charitooon leeft¹².

Opvallender zijn echter de ontelbare *anachronismen* in Charitooons roman. De auteur is een kind van zijn tijd en daarvan vinden we overtuigende echo's doorheen de roman. Wanneer Charitooon elementen introduceert die enkel in de eerste eeuw n. Chr. thuishoren, geeft hij zichzelf - onbewust - bloot.

---

lirhoë, maar dat we uiteraard deze twee romans niet mogen zien als volwaardige historische romans in de moderne betekenis van het woord omdat "The kind of historical consciousness needed to recreate a historical past, or to realize the problem at all, simply was not at his disposal" (p. 198).

¹¹ WESSELING, B., *Leven, liefde en dood. Motieven in de antieke romans*. Groningen 1993, p. 122.

¹² Cf. KURTZ, D.C. & BOARDMAN, J., *Greek Burial Customs*. Londen 1971, pp. 105-8 & pp. 273-306.

Nu we dit alles kort hebben uiteengezet, is het een logische stap na te gaan op welke wijze Chariton de Griekse en Perzische wereld van de vijfde eeuw v. Chr. als historisch kader voor zijn roman *probeert* te evoceren. Hij weet een dergelijk historisch kader aannemelijk te maken door zijn verhaal met veel zwier inhoudelijk vast te hechten aan beroemde historische figuren en grootse historische gebeurtenissen uit de vijfde eeuw en door formeel aan te knopen bij de beschrijvingswijze van de geschiedschrijving. Aangezien dit laatste punt veeleer een literair probleem is, zullen we ons hier beperken tot de historiciteit van de personages en gebeurtenissen. Hoewel Chariton - zoals zal blijken - zijn uiterste best doet om via deze historische personages en gebeurtenissen zijn verhaal zo overtuigend mogelijk vast te ankeren in de vijfde eeuw v. Chr., zal hij deze historische situering niet kunnen volhouden in de loop van de roman. Dit onvermogen zal op zijn beurt niet beter kunnen worden geïllustreerd dan door het geografische kader van *Kallirhoë*.

Historische figuren en historische gebeurtenissen¹³

Eén van de bekendste historische figuren die in de roman ter sprake komt, is Hermokrates van Syracuse, de generaal die in 413 v. Chr. de Atheense vloot versloeg en waarover o.a. Thoukudides en Diodoros ons informeren¹⁴. Reeds in

¹³ Voor dit hoofdstuk hebben we ons gebaseerd op BRIANT, P., *Histoire de l'empire perse. De Cyrus à Alexandre*. Parijs 1996; GOOLD, G.P., (ed. and translated by), *Chariton. Callirhoe*. Loeb Classical Library. Cambridge/Massachusetts/Londen 1995; HUNTER, R., *History and Historicity in the Romance of Chariton*. *ANRW*, II. 34, 2 (1994), pp. 1055-86; BASLEZ, M.F., *De l'histoire au roman: la Perse de Chariton*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde du roman grec. Actes du colloque international tenu à l'École normale supérieure (Paris, 17-19 décembre 1987)*. *Études de littérature ancienne*, 4. Parijs 1992, pp. 199-212; JONES, C.P., *La personnalité de Chariton*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde du roman grec. Actes du colloque international tenu à l'École normale supérieure (Paris, 17-19 décembre 1987)*. *Études de littérature ancienne*, 4. Parijs 1992, pp. 161-7; BILLAULT, A., *De l'histoire au roman: Hermocrate de Syracuse*. *REG*, 102 (1989), pp. 540-8; RUIZ-MONTERO, C., *Caritón de Afrodísias y el mundo real*. In: LIVIABELLA FURIANI, P. & SCARCELLA, A.M., *Il Piccolo Mondo Antico. Le donne, gli amori, i costumi, il mondo reale nel romanzo greco*. Perugia 1989, pp. 107-49; ANDERSON, G., *Ancient Fiction. The Novel in the Graeco-Roman World*. Londen 1984; REYNOLDS, J., *Aphrodisias and Rome*. Londen 1982; BILLAULT, A., *Aspects du roman de Chariton*. *IL*, 33 (1981), pp. 205-11; BOMPAIRE, J., *Le décor sicilien dans le roman grec et la littérature contemporaine*. *REG*, 90 (1977), pp. 55-68; SALMON, P., *Chariton d'Afrodísias et la révolte égyptienne de 360 a. J.C.* *CE*, 36 (1961), pp. 365-76; PERRY, B.E., *Chariton and his Romance from a Literary-Historical Point of View*. *AJPh*, 51 (1930), pp. 93-134.

¹⁴ BILLAULT, A., *Aspects du roman de Chariton*. *IL*, 33 (1981), pp. 205-11; BILLAULT, A., *De l'histoire au roman: Hermocrate de Syracuse*. *REG*, 102 (1989), p.540, nn. 6 & 8.

I,1,1 noemt Charitoon Hermokrates "de Syracuseaanse generaal, de man die de Atheners verslagen heeft" en zijn militair succes, zijn prestige en zijn leiderspositie worden meerdere malen vermeld. Maar hij neemt zelf geen deel aan de actie en bestaat eigenlijk vooral als referentie. Dikwijls wordt hij voorgesteld met behulp van andere personages, bijvoorbeeld als de vader van Kallirhoë. De naam van Kallirhoë is ongetwijfeld fictief, maar het is wel zo dat een dochter van Hermokrates trouwde met een Dionusios (niet een zekere Dionusios van Milete zoals in Charitons verhaal, maar Dionusios I van Syracuse die later werd opgevolgd door zijn zoon, Dionusios II). Indien we aannemen dat Charitoon zich inderdaad baseerde op deze historische kennis, kunnen we ook meteen de passages begrijpen waarin Kallirhoë haar kind achterlaat bij Dionusios en zegt dat het jongetje misschien ooit eens zijn grootvader te Syracuse zal opvolgen (resp. VIII,4,5 en III,8,8). Bovendien is ook Kallirhoë's schijndood een historische knipoog, aangezien Hermokrates' dochter in werkelijkheid stierf ten gevolge van een aanslag door Siciliaanse rebellen¹⁵. Vervolgens zou de figuur van Aristoon, de vader van Chaireas en de politieke tegenstander van Hermokrates, kunnen geïnspireerd zijn op Aristoon van Korinthe, een Syracuseaans admiraal in de oorlog tegen de Atheners¹⁶. Chaireas zelf zou in de laatste twee boeken - tijdens zijn militaire carrière in Egyptische dienst - parallellen vertonen met de Atheense admiraal Chabrias, die de Egyptische vloot van koning Tachos aanvoerde in een opstand tegen Perzië in 360 v. Chr. De Egyptische farao, die door Charitoon niet bij naam wordt genoemd maar steeds wordt aangeduid als "ὁ Αἰγύπτιος" (de Egyptenaar), zou dan Tachos moeten voorstellen¹⁷. Ook een rover met de naam Theroon zou eventueel kunnen verwijzen naar een legendarische rover met dezelfde naam; in zijn *Metamorphosen* verwijst ook Apuleius naar een beruchte misdadiger, Theron genaamd¹⁸.

Een tweede onmiddellijk identificeerbare figuur is de Perzische grootkoning Artaxerxes, zonder twijfel Artaxerxes II Mnemoon, die regeerde van 404 tot 358 v. Chr en de broer was van Kuros, rond wiens "Tocht der tienduizend" Xenofon zijn *Anabasis* opbouwt. Charitoon maakt i.v.m. Artaxerxes niet alleen de fout diens bewind gelijktijdig met dat van Hermokrates voor te stellen, maar bovendien waren de satrapen van Carië en Lydië ten tijde van Artaxerxes

¹⁵ ANDERSON, G., *Ancient Fiction. The Novel in the Graeco-Roman World*. London/Sydney 1984, p. 95.

¹⁶ HUNTER, R., History and Historicity in the Romance of Chariton. *ANRW*, II. 34, 2 (1994), p. 1056.

¹⁷ SALMON, P., Chariton d' Afrodiasias et la révolte égyptienne de 360 a. J.C. *CE*, 36 (1961), pp. 375-6; HUNTER, R., History and Historicity in the Romance of Chariton. *ANRW*, II. 34, 2 (1994), p. 1057.

¹⁸ Apul., *Met.* VII, 5: *Therone...latrone inclito*. Ex: GOOLD, G.P., op. cit., p.12 & 55, n. a.

II niet Mithridates en Farnakes, maar Mausolos en Autofradates¹⁹. Dat Artaxerxes' vrouw inderdaad Stateira heette (V,3,1), wordt bevestigd door Ploutarchos *Artaxerxes* V,3). Voor de andere Perzische personages heeft Charitton zich vooral gebaseerd op Ktesias: de namen van Rhodogune, Megabuzos, Zopuros en Farnakes haalt hij allemaal uit boek 17 van Ktesias' *Persika*²⁰. Ook de naam van de eunuch Artaxates is geïnspireerd op de Artaxares in ditzelfde boek van Ktesias.

Verder zijn er nog enkele onbelangrijke personages die eventueel het resultaat kunnen zijn van historische ontleening. We denken hierbij bijvoorbeeld aan Bias, de "generaal van Priëne" (IV, 5, 8) of aan "de tiran van Akragas" (I,1,4) of "de zoon van de tiran van Rhegion" (I,1,2), die zelfs niet eens bij naam worden genoemd.

Ten slotte willen we nog een opmerking formuleren bij de naam Adrastos, die opduikt in II,1,6: het is naar hem dat Dionusios Leonas stuurt om de contracten voor de verkoop van Kallirhoë in orde te brengen want hij is de grootste kenner van de wet. Nu is de naam Adrastos verscheidene malen epigrafisch geattesteerd te Afrodiasias en bij één persoon staat vermeld dat hij een "ἔδικος δημοσίων πραγμάτων" was²¹. Dacht Charitton aan deze fiscale jurist toen hij de naam Adrastos terloops vermeldde? Bewijzen hebben we niet.

Nu we de personages getoetst hebben op hun historiciteit, zijn de historische gebeurtenissen aan de beurt. Een gebeurtenis waarop doorheen de ganse roman gealludeerd wordt, is de overwinning van de Syracuseaanse vloot op de Atheense o.l.v. Hermokrates in 413 v. Chr. Toch wordt er nergens iets concreets over deze oorlog gezegd. De nadruk wordt enkel gelegd op de roem die Hermokrates ermee oogstte. Een enkele keer worden zelfs de Perzische nederlagen tegen de Atheners bij Marathon (490 v. Chr) en Salamis (480 v. Chr.) vermeld, om de prestatie van Hermokrates op te hemelen (VI,7,10).

¹⁹ BILLAULT, A., *Aspects du roman de Chariton. IL*, 33 (1981), p. 208; SALMON, P., op. cit., p. 374, nn. 1 & 2. Cf. ook PERRY, B.E., *Chariton and his Romance from a Literary-Historical Point of View. AJPh*, 51 (1930), p. 101, n. 11. Charitton heeft zich waarschijnlijk laten leiden door Ktesias die schrijft dat Stateira een zekere Μιτραδάτης tot satraap benoemde (*Persika*, 57). Cf. SALMON, P., op. cit., p. 371, n. 3.

²⁰ GOOLD, G.P., op. cit., p. 11.

²¹ Cf. REYNOLDS, J., *Afrodiasias and Rome*. Londen 1982, pp. 16-20 (doc. 3, r. 8), 183-4 (doc. 55, r. 6); JONES, C., *La personnalité...*, p. 166, n. 18; RUIZ-MONTERO, C., *Caritón de Afrodiasias y el mundo real*. In: LIVIABELLA FURIANI, P. & SCARCELLA, A.M., *Il Piccolo Mondo Antico. Le donne, gli amori, i costumi, il mondo reale nel romanzo greco*. Perugia 1989, p. 123, n. 75.

Een tweede gebeurtenis met historische resonantie, is de inname van Tyr door Chaireas (VII,4,3-10). Uiteraard heeft de auteur zich hier geïnspireerd op de beroemde inname van Tyr door Alexander de Grote in 332²².

Ten derde is er de opstand van Egypte tegen het Perzische gezag (VI,8,1-VIII,2), waarbij de Egyptische rebellen volgens een boodschapper de koninklijke satraap hebben gedood en een koning hebben verkozen (VI,8,2). Hoewel vorige vorsers in deze rebellie de opstand van 389-387 v. Chr. hebben onderkend, haar hebben geïdentificeerd met deze van 460-454 v. Chr. of hebben gedacht in de tekst van Charitooon sporen van een mengeling van twee verschillende oorlogen te ontdekken, wijzen volgens Salmon alle sporen in de richting van de Egyptische opstand o.l.v. Tachos in 360 v. Chr.²³

We willen er onmiddellijk op wijzen dat we met een dergelijke zoektocht naar historische gebeurtenissen het risico lopen eerder de invloed van de geschiedschrijving op Charitooon te analyseren, dan de historiciteit van de gebeurtenissen in de roman. Hier denken we bijvoorbeeld aan de scène van Chaireas' vertrek uit Syracuse op zoek naar Kallirhoë (III,5,2-3). Deze passage vertoont opvallende gelijkenissen met het vertrek van de Atheense expeditie tegen Sicilië zoals het werd beschreven door Thoukudides (VI,30-1). In Chaireas' aankomst te Syracuse (VIII,6) kan men dan weer reminiscenties vinden aan Alkibiades' terugkeer van Samos naar Athene in 407 v. Chr.²⁴ Het mooiste voorbeeld is misschien wel de keuze waaraan Kallirhoë wordt onderworpen door de eunuch Artaxates, nl. met de koning naar bed gaan in ruil voor rijkdom en de man van haar keuze of foltering (VI,7,7). Bij dit dilemma moeten we uiteraard denken aan de keuze die Kandaules' vrouw Guges voorlegt in Herodotos (I,11,2).

Wat leren ons deze bedenkingen over de historiciteit van historische figuren en gebeurtenissen? Om de vijfde-eeuwse context van zijn verhaal op een levendige manier te evoceren, voert Charitooon enkele beroemde historische personages ten tonele. Toch zijn slechts een aantal van deze personages daadwerkelijk weergegeven in hun historische rol (Hermokrates, Artaxerxes, Stateira en eventueel de farao). We moeten er ons van bewust zijn dat zelfs de aan deze zgn. "historische figuren" toegeschreven handelingen helemaal geen verband houden met de realiteit. Het enige historische aspect dat deze figuren in zich

²² Aan de parallellen tussen de Alexanderroman en de roman van Charitooon wordt aandacht besteed in MOLINIÉ, G., (établi et traduit par), *Chariton. Le roman de Chairéas en Callirhoé*. Collection des Universités de France. Publiée sous le patronage de l' Association Guillaume Budé. Paris, Les Belles Lettres, 1979, p. 8; BASLEZ, M.F., *De l' histoire...*, pp. 201-2.

²³ SALMON, P., op. cit., pp. 374-6.

²⁴ Diod., XIII, 68, 2; Plout., *Alkib.* 32; Athenaios, XII, 535c-d. Ex: HUNTER, R., op. cit., p. 1058, n. 15.

dragen is hun naam en hun functie als koning, legerleider of koningin. Alle andere figuren hebben hun naam wel geërfd van historische personages, maar worden niet in hun historische rol ten tonele gevoerd²⁵. Ten tweede zijn enkele figuren ook foutief als tijdgenoten van elkaar afgebeeld in de roman.

Een tweede reeks knipoogjes die Chariton de aandachtige lezer geeft, wordt gevormd door de allusies op historische gebeurtenissen. Naast de enorme impact van de historiografie op Chariton is hoe dan ook duidelijk dat Chariton in de meeste passages anachronistisch te werk gaat en zich baseert op een feit dat zich *niet* heeft afgespeeld tijdens de periode waarin hij zijn verhaal plaatst. Chariton is immers niet bekommerd om historische evenementiële precisie: hij lijkt al tevreden wanneer de geëvoceerde gebeurtenissen *min of meer* de wereld oproepen waarin hij zijn verhaal situeert, en zijn roman dan ook een *air* van geloofwaardigheid geven. Wanneer we bijvoorbeeld denken aan de speech van Hermokrates in het theater die enkel gaat over de liefdesperikelen van een verliefd koppeltje (VIII,7), mogen we ervan overtuigd zijn dat Chariton omwille van een aantrekkelijk en exotisch kader maar al te graag de *λόγος ἱστορικός* (het 'historische discours') opoffert voor de *λόγος ἐρωτικός* (het 'erotische discours')²⁶.

Het geografische kader in *Kallirhoë*

Dergelijke evenementiële fouten laten reeds vermoeden dat de vijfde-eeuwse context van Charitons roman niet heel erg consequent zal zijn uitgewerkt. Meer nog, van zodra we de vaste "historische" bakens van personages en gebeurtenissen in Charitons roman even terzijde laten en ons concentreren op *de wereld waarin* deze bakens worden geplaatst, ontvouwt zich een heel ander portret. De voorstelling van deze wereld is immers doorspekt met anachronismen die de weinige correcte vijfde-eeuwse elementen buiten spel zetten of ze op zijn minst ongeloofwaardig maken. Dit geldt in extreme mate voor het geografische kader van de roman. We zullen proberen de geografische gegevens over de afzonderlijke locaties in Chariton kritisch te reconstrueren en de nadruk te leggen op het anachronistische karakter van Charitons geografische schets. Aansluitend volgen enkele bedenkingen i.v.m. de door de personages afgelegde routes, geopolitieke elementen en mobiliteit.

²⁵ Cf. HÄGG, T., *Callirhoe and Parthenope: The Beginnings of the Historical Novel*. *ClAnt*, 6 (1987), p. 195.

²⁶ Cf. BOMPAIRE, J., *Le décor sicilien dans le roman grec et la littérature contemporaine*. *REG*, 90 (1977), p. 63. Het belang van deze *λόγος ἐρωτικός* wordt treffend aangetoond in ALVARES, J., *Chariton's erotic history*. *AJPh*, 118 (1997), pp. 613-29.

Een reis doorheen de antieke wereld: kritische reconstructie van de geografische gegevens in Charitooon over Syracuse, Milete, Babylon, Athene, Subaris, Fenicië (Tyr, Arados en Sidon), Pafos en Pelousion

Het geografisch kader in de roman van Charitooon wordt essentieel geconstrueerd rond drie steden: Syracuse, Milete en Babylon. Maar daartoe blijft dit kader niet beperkt. F. Létoublon merkte al op dat de Griekse romanciers hun personages over een heel uitgestrekt gebied laten reizen; het lijkt wel alsof de protagonisten het uiteindelijke geluk pas kunnen vinden na eerst de ganse Griekssprekende wereld te hebben doorkruist²⁷. Dit is ook zo voor de roman van Charitooon, waar we naast de drie belangrijkste "decors" tal van verwijzingen naar andere gebieden ontdekken.

Syracuse In het beeld dat Charitooon ophangt van Syracuse, wordt de stad aanschouwelijk voorgesteld door de vele topografische details: we zien een stad met haar nauwe straten en steegjes, haar agora, haar gymnasium en palestra, haar theater, haar aristocratische huizen en haar tempel en heiligdom van Afrodite. Syracuse heeft een strand en ook de haven wordt vermeld, met haar bordelen en kroegen. Het leven te Syracuse bruist: er zijn volksfeesten voor Afrodite en volksvergaderingen. Dit is dus een heel algemeen beeld van een hellenistische stad²⁸ en men zal in Charitooon dan ook geen karakteristieke details aantreffen die verwijzen naar de stadstaat Syracuse in de vijfde eeuw. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Charitooons Syracuse enkel wordt gekenmerkt door enkele heel algemene - zelfs tijdloze - realia: de tempel van Afrodite, haar heiligdom en het volksfeest ter ere van haar, maken dat deze godin opvallend aanwezig is in het Syracuseaanse decor. Nu weten we dat er op Sicilië heel wat heiligdommen van Afrodite waren, en hoewel er te Syracuse geen als dusdanig is geattesteerd, wijzen ter plaatse gevonden standbeelden van de godin misschien wel in de richting van een locale cultus²⁹. Een tweede element wordt gevormd door de verwijzingen van Charitooon naar de havens van Syracuse, die in de Oudheid inderdaad beroemd waren om hun kwaliteit³⁰. Hoe dan

²⁷ LÉTOUBLON, F., *Les lieux communs du roman. Stéréotypes grecs d'aventure et d'amour*. Leiden/New York/Keulen 1993, p. 16.

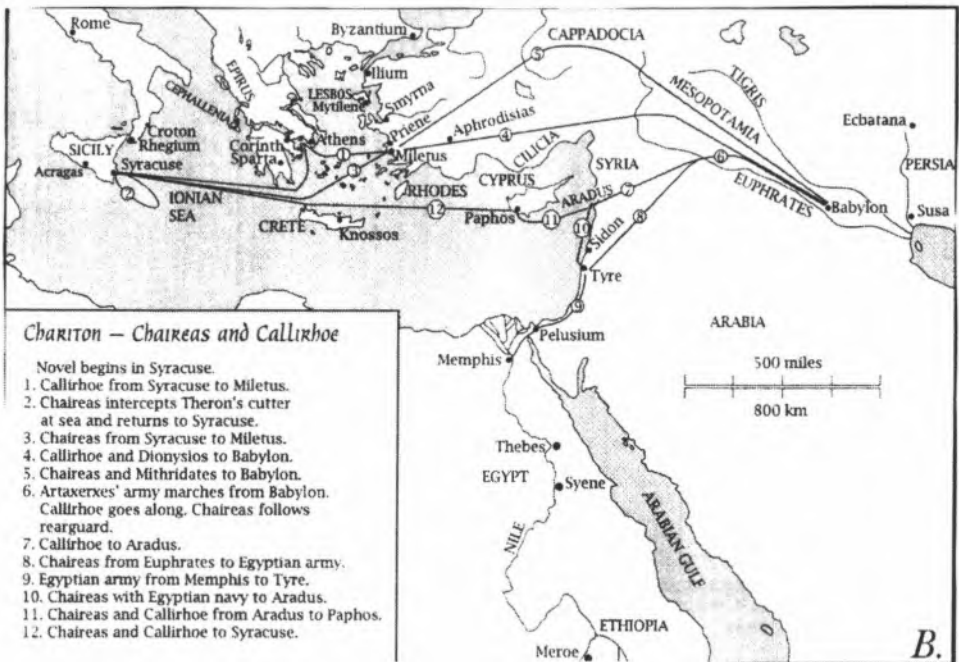
²⁸ Cf. ook SAÏD, S., *The City in the Greek Novel*. In: TATUM, J., (ed.), *The search for the ancient novel*. Baltimore/Londen 1994, p.225. Hiermee worden enkel de uiterlijke aspecten van de stad (gebouwen enz.) belicht! Vanuit bijvoorbeeld institutioneel standpunt klopt dit niet meer. Cf. "Chariton's Syracuse is, in modern terms, a 'guided democracy', not in fact fabulously unlike the Syracuse of Thucydides". HUNTER, R., *History and historicity in the romance of Chariton*. *ANRW*, II.34.2 (1994), p. 1077.

²⁹ RUIZ-MONTERO, C., *Caritón de Afrodísias y...*, p. 113.

³⁰ SAÏD, S., *The City...*, p. 225.

ook, afgezien van de mogelijke getuigenis over een Afroditecultus te Syracuse - die we trouwens sterk moeten relativeren aangezien de opvallende aanwezigheid van Afrodite ook louter thematisch-symbolisch te verklaren is in de liefdesroman -, kunnen we Charitoons kennis van Syracuse bestempelen als traditionele boekenkennis.

Milete De eerste indruk die we van Milete krijgen, is die van een druk handelscentrum. Het is logisch dat de rovers Kallirhoë verkopen in een stad van een gebied waar "koninklijke rijkdom vanuit het uitgestrekte Azië binnenstroomt" (I,11,7). In dit economisch knooppunt treffen we banken, winkeltjes, handelaars en schippers aan. Hoewel Charitoon Milete anachronistisch uitbeeldt als onder Perzisch bewind ten tijde van Hermokrates, is het toch zeker dat de stad tijdens het laatste decennium van de vijfde eeuw en een groot deel van de vierde eeuw dankzij haar gunstige ligging aan de zee een belangrijke bondgenoot was van de Perzische koning of van Perzische satrapieën³¹.

Figuur 1. De reisroutes in de roman van Charitoon. Uit: SCHMELING, G., (ed.), The novel in the ancient world. Leiden 1996.

³¹ RUIZ-MONTERO, C., Caritón de Afrodiasias y..., pp. 113-4.

Het feit dat Charitooon Milete onder Perzisch bewind plaatst, verandert uiteraard niets aan het feit dat de stad volledig Grieks is: Dionusios, de voornaamste persoon van Milete en van alle Ioniërs, is een Griek en Kallirhoë kan er met hem trouwen volgens de Griekse wetten (III,2,2).

Dat het om een Griekse stad gaat, bewijzen ook de twee tempels te Milete: één van Homonoia en één van Afrodite. Deze laatste ligt volgens Charitooon "*dichtbij het buitenverblijf* [van Dionusios], *bij de grote weg*" (II,2,7). Hoewel Ruiz-Montero laconiek vaststelt dat we niets weten over een Afrodite-tempel in deze stad, moeten we toch opmerken dat er naast de bekende Apollocultus ook een Afroditecultus was te Milete³². Anderzijds kunnen we in de verering van Afrodite en de vele tempels op verscheidene plaatsen van de geografische *setting* ongetwijfeld een reflectie zien van de Afroditecultus in Charitooons stad Afrodias die vooral tijdens de eerste drie eeuwen van onze jaartelling bloeide³³. Afrodias zelf komt uiteraard niet ter sprake in de roman - dit zou een anachronisme zijn waar Charitooon blijkbaar voor beducht was³⁴ -, maar de prominente aanwezigheid van de godin zelf, haar tempels en haar verering zijn een anachronistische en duidelijke afspiegeling van de cultus die Charitooon rondom zich zag te Afrodias. Charitooon getuigt dus op treffende wijze van de aanwezigheid en het belang van de lokale Afroditecultus te Afrodias en - bij uitbreiding - van de belangrijke plaats die lokale cultussen in Klein-Azië innamen in het leven van de doorsnee stedeling³⁵. De situatie van Afrodias wordt door Charitooon eenvoudigweg verplaatst naar de plaatsen die in zijn roman een rol spelen, en vooral naar Milete.

De vermelding van de tempel van Ὁμόνοια (Homonoia) te Milete is anachronistisch. Terwijl het begrip ὁμόνοια tijdens de vijfde eeuw een louter

³² RUIZ-MONTERO, C., Caritón de Afrodias y..., p. 315; JONES, C.P., *La personnalité de Chariton*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde...*, p. 163.

³³ TURCAN, R., *The Cults of Roman Empire* [Oorspr. *Les Cultes Orientaux dans le Monde Romain*. Parijs 1992². Vert. door Antonia Nevill]. Oxford 1996, pp. 254-8.

³⁴ Hoewel de site reeds van in de bronstijd was bewoond, is de stedelijke ontwikkeling van Afrodias pas in de late Hellenistische periode op gang gekomen. REYNOLDS, J., *Aphrodisias...*, p. 1.

³⁵ Cf. DELBRIDGE, M.L., *Prayer in Chariton's Chaereas and Callirhoe*. In: KILEY, M., (ed.), *Prayer from Alexander to Constantine*. Londen/New York 1997, p. 173: "*The fact that Chariton commends to his readers the goddess and cult most important to Aphrodisias alerts us to look for the ways local religious loyalties survived and yet were incorporated in the larger cultural and religious mix of the Roman empire. This novel suggests that popular audiences still needed and responded to local cults, that they wanted to see the power of their own deities extolled, and that they wanted their deities to have universal as well as local power*".

politiek ideaal was³⁶, groeit het in de vierde eeuw uit tot een gepersonifieerd en vergoddelijkt idee dat later in de hellenistische steden door de heersende klasse wordt gebruikt om de sociale spanningen tussen hen en het proletariaat te neutraliseren. Tijdens de keizertijd blijft Ὁμόνοια zowel op internationaal niveau - Ὁμόνοια als eendracht tussen twee of drie steden of als eenheid van de ganse Grieks-Romeinse wereld als geheel - als op stedelijk niveau - Ὁμόνοια als eendracht binnen eenzelfde stad - een belangrijk politiek thema, corresponderend met de Romeinse *Concordia*³⁷. Het krijgt uitvoerige aandacht van schrijvers als Ploutarchos, Dioon Chrusostomos en Ailios Aristeides en hoewel we over een tempel van Ὁμόνοια te Milete niets weten, zijn tempels van de godin wel degelijk geattesteerd voor de vroege keizertijd³⁸. Een opvallend detail: over het Didumeion, volgens Dioon (40.8) voor Milete wat het Parthenon voor Athene was³⁹, wordt nergens in Charitton gesproken.

Dat Charitton Milete - in tegenstelling tot Syracuse - overigens goedkende en ons accurate informatie over deze stad aan de hand doet, blijkt uit de vermelding dat Milete niet één maar meerdere havens had (IV,1,5). Dat dit inderdaad zo was, wordt bevestigd door Strabon⁴⁰, die er vier vermeldt. Van deze vier vinden we er in Charitton twee terug. De haven die Charitton omschrijft als "een haven die op 80 stadiën van de stad ligt" (I,11,8), is Panormos. Een tweede haven vermeldt Charitton bij naam: "de haven die die van Dokimos genoemd wordt" (τοῦ λιμένος τοῦ Δοκίμου λεγομένου, III,2,11). Deze haven wordt nergens anders in de Griekse literatuur bij naam genoemd en volgens Jones is de genitief Δοκίμου hier niet de naam van de haven maar wel een bezitsgenitief die verwijst naar de naam van de stichter ervan, nl. Dokimos, een generaal van Antigonos Monophthalmos. Wanneer de argumentatie van Jones correct is, betekent dit dat Charitton als enige in de Griekse literatuur dit belangrijk detail bewaart over de toponymie en, indirect, over de geschiedenis van het hellenistische Milete⁴¹!

³⁶ Met ὁμόνοια wordt zowel de eendracht binnen één polis bedoeld als de eendracht van de Grieken tegen de "βάρβαροι" (i.c. de Perzen en de Macedoniërs). SHEPPARD, A.R.R., *Homonoia in the Greek Cities of the Roman Empire. AncSoc*, 15-17 (1984-86), p. 229.

³⁷ PLEPELITS, K., (eingeleitet, übersetzt und erläutert von), *Chariton von Aphrodisias. Kallirhoe*. Stuttgart 1976, p. 174, n. 82; SHEPPARD, A.R.R., op. cit., pp. 230-52; REYNOLDS, J., *Aphrodisias...*, p. 7.

³⁸ Cf. REARDON, B.P., *Chariton*. In: SCHMELING, G., (ed.), *The novel in the ancient world*. Leiden 1996, p. 328.

³⁹ SAÏD, S., *The City...*, p. 226.

⁴⁰ Strabon 14,1,6, C. 6351. Ex: JONES, C.P., *Hellenistic History in Chariton of Aphrodisias. Chiron*, 22 (1992), p. 99; KLEINER, G., *Miletos*. In: STILWELL, R., (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*. Princeton 1976, p. 578.

⁴¹ JONES, C.P., *Hellenistic History in Chariton of Aphrodisias. Chiron*, 22 (1992), pp. 90-100, nn. 42-3 voor bibliografische gegevens over de havens van Milete.

Dat Charitooon enkele rake details weet te vertellen over Milete, hoeft niet te verwonderen: Afrodiasias onderhield nauwe betrekkingen met Milete⁴². Milete is waarschijnlijk de enige stad in de roman die Charitooon zelf heeft gezien.

Babylon Van Babylon verschaft Charitooon ons een heel fragmentarisch beeld⁴³. We vernemen enkel dat de satrapen van het Perzische rijk te Babylon aan hen toegewezen verblijfplaatsen bezitten (V,2,2) maar waar die zich bevinden of hoe die eruit zien, krijgen we niet te horen. Verder blijft Charitooons Babylon beperkt tot nauwe en overvolle straten en de altaren die de koning gebruikt bij het offeren. Het koninklijk paleis kunnen we wél van dichterbij bekijken: het heeft wachtkamers en een rechtszaal. In het midden van de rechtszaal staat de troon, met daarnaast de plaatsen voor "zijn vrienden". Opvallend is dat Charitooon met geen woord rept over de twee "highlights" van de stad: de hangende tuinen van Semiramis en de beroemde muren⁴⁴.

Het is er Charitooon blijkbaar enkel om te doen een op literaire modellen gebaseerd beeld op te hangen van Babylons bewoners. De Perzen worden voorgesteld als verwijfde en feestvierende barbaren⁴⁵ en hun koning als de belichaming van de door de Griekse democratie zo verguisde tirannie.

Athene Ook Athene wordt overeenkomstig de literaire clichés voorgesteld als een stad vol praatzieke nieuwsgierige intriganten⁴⁶. Naast de focus op de Atheense mentaliteit komen ook de Areopaag en de Atheense archonten aan bod (I,11,7), twee instellingen die overigens overeenkomen met de vijfde-eeuwse "setting" van het verhaal.

Subaris Theroon vermeldt herhaaldelijk dat Kallirhoë van Subaris afkomstig is (I,12,8; II,1,9; 5,5) om de "kwaliteit" van zijn koopwaar in de verf te zetten: in de Oudheid werden de inwoners van Subaris immers beschouwd als rijke lieden, dol op luxe en met een uitermate delicate huid. Er deden zelfs

⁴² REARDON, B.P., op. cit., p. 328.

⁴³ In de boeken V en VI.

⁴⁴ Dioon VI, 37 en AP 7.740, 9.58; Straboon XVI, 30 en AP 9.58. Ex: SAÏD, S., *The City...*, p. 225.

⁴⁵ Denken we bijvoorbeeld aan de passage waarin Artaxerxes verklaart dat hij slechts 30 dagen later het proces zal openen omdat hij op dat moment net bezig is een feest te vieren (V,3,11). Ook de keuze van de scènes is functioneel in de stereotypering van de Perzen: we zien de koning en de koningin in bed (VI,1,6), de eunuch bij de vrouwen (V,9,2; VI,5,1-10), de vrouwen in hun haremvertrekken (V,3,1; V,9,1; VI,1,4), enz. Volgens Baslez heeft Charitooon zich hier vooral op Ktesias gebaseerd. BASLEZ, M.F., *De l'histoire...*, p. 200.

⁴⁶ I,11,6; IV,5,4; VI,6,7. Voor een algemene kijk op het beeld van Athene in de Griekse romans: OUDOT, E., *Images d' Athènes dans le roman grec*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde...*, pp. 101-8.

komische anekdotes de ronde over hun delicate teerheid⁴⁷. We willen enkel opmerken dat het gebruik van de naam Subaris eigenlijk anachronistisch is: Subaris werd door de naburige stad Krotoon vernietigd in 510 v. Chr. Later (in 444/443) werd het opnieuw opgebouwd en Thourioi genoemd⁴⁸. Charitton ontmaskert trouwens zichzelf wanneer hij bij de vermelding van een zekere Zenofanes van Thourioi (I,7,2) wél de correcte naam gebruikt!

Fenicië: Tyr, Arados en Sidon Van Tyr vernemen we vooral dat de stad hardnekkig weerstand biedt aan de Egyptische opstandelingen (VII,2,6). De stad zelf situeert Charitton in de zee, met enkel een smalle verbindingstrook naar het land toe (VII,2,8). Door Tyr als een stad op een schiereiland uit te beelden, begaat Charitton een anachronistische fout, aangezien Tyr zich in de vijfde eeuw nog op een eiland bevond en volledig geïsoleerd was van de kust⁴⁹.

Op Arados situeert Charitton een heiligdom van Afrodite (VII, 4-6). Of de auteur dit heiligdom heeft verzonnen, kunnen we niet zeggen. Er is ons in elk geval niets bekend over een dergelijk heiligdom. Wanneer Charitton echter de agora te Arados beschrijft, begaat hij de anachronistische fout een agora te evoceren met zuilengangen, die dan ook nog eens een grote oppervlakte bedekken (VII,6,3). Charittons agora te Arados komt immers overeen met de Ionische agora van het vroege keizerrijk⁵⁰.

Dat Charitton uitgerekend Tyr, Arados en - één maal - Sidon (VII,4,11) vermeldt, is zeker geen toeval. Deze drie steden waren immers de drie bloeiendste Fenicische steden in het vroege keizerrijk. Opnieuw weerspiegelt Charitton de contemporaine realiteit.

⁴⁷ PLEPELITS, K., (ingeleidt, übersetzt und erläutert von), *Chariton von Aphrodisias. Kallirhoe*. Stuttgart 1976, pp. 167-8, n. 49; HANSEN, W., Idealization as a process in Ancient Greek story-formation. *SO*, 72 (1997), p. 118. Kallirhoë's delicate huid wordt beschreven in II, 2, 2: "... haar blanke huid begon meteen te glanzen en schitterend te stralen. Haar lichaam zag er zo teer uit dat je bang was dat je alleen al door het met de vingers aan te raken een diepe wond zou veroorzaken". Deze beschrijving beantwoordt volgens Hansen aan de komische reputatie die de inwoners van Subaris in de Oudheid genoten; Charittons beschrijving is echter geenszins komisch bedoeld, maar heeft een idealiserende functie. Deze idealisering van de rol van een oorspronkelijk komisch gegeven uit de orale traditie is volgens Hansen geen geïsoleerd gegeven maar een vast procédé in Griekse narratieve techniek (pp. 118-22).

⁴⁸ RAINEY, F., *Sybaris*. In: STILWELL, R., (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*. Princeton 1976, p. 869; GOOLD, G.P., op. cit., p. 73, n. c; PLEPELITS, K., op. cit., p. 167, n. 49.

⁴⁹ BRIQUEL-CHATONNET, F., *L' image des Phéniciens dans le roman grec*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde...*, p. 190.

⁵⁰ SAÏD, S., *The City in the Greek Novel*. In: TATUM, J., (ed.), *The search...*, p. 223, n. 39.

Pafos Ook op Pafos maakt Charitoo'n melding van een Afroditetempel. Pafos werd beschouwd als de geboorteplaats van Afrodite en had van oudsher een Afroditecultus. Het is waarschijnlijk dan ook precies daarom dat Charitoo'n de personages van zijn liefdesroman eventjes een ommetje laat maken langs hun 'patrones' op Pafos.

Pelousion Het enige wat we over Pelousion vernemen is dat het een sterk bolwerk is. Tweemaal wil de Egyptische farao zich daar terugtrekken (VII,3,3; 5,12). Nu was Pelousion ook in werkelijkheid een sterk fort, gelegen op de meest oostelijke tak van de Nijl. Het was dus inderdaad een realistisch plan om Pelousion als basis te gebruiken.

Routes en geopolitiek

Laten we nu even ingaan op het realiteitsgehalte van een tweetal routes die de personages op hun tochten volgen. De route die Dionusios en Kallirhoë volgen van Milete naar Babylon, loopt via de kust van Cilicië en Syrië (V,1,3). Vreemd is wel dat Charitoo'n deze twee gebieden in de verkeerde volgorde vermeldt. Uiteraard moet men op een tocht van west naar oost eerst door Cilicië trekken vooraleer men in Syrië aankomt. Vervolgens bereiken ze de Eufraat die wordt voorgesteld als de "poort tot het Perzische rijk". Hoewel Charitoo'n er doorheen gans zijn roman van uitgaat dat het Perzische rijk zich uitstrekt tot in Klein-Azië⁵¹, ziet hij hier plotseling de Eufraat als grens van dat Perzische rijk. Hier last Charitoo'n dus een geopolitiek element uit zijn eigen tijd in, wanneer de Eufraat inderdaad een grens was, nl. tussen het Romeinse en het Parthische rijk⁵².

De route die Mithridates vanuit Carië volgt, vertoont ook een probleem. Mithridates neemt een route via Armenië (V,1,2). Hij kan echter niet de koningsweg van de Achaemeniden hebben genomen aangezien hij daarvoor veel te snel Babylon bereikt⁵³. Hij moet een meer westelijk gelegen route hebben genomen. Baslez meent dat Charitoo'n hier denkt aan de koningsweg van de

⁵¹ Denken we bijvoorbeeld aan de "vreemde bezettingstroepen", waarop Fokas een beroep doet in III,7,2. Het gaat hier om een Perzisch garnizoen, gestationeerd in Milete. Een tweede mooi voorbeeld is natuurlijk het feit dat Mithridates en Dionusios (van wie trouwens in de brief van Farnakes aan de koning wordt gezegd dat hij een onderdaan is van de koning [IV,6,4]) naar Babylon worden geroepen door de koning (IV,6,8).

⁵² BASLEZ, M.F., *De l'histoire au roman: la Perse de Chariton*. In: BASLEZ, M.F., HOFFMANN, P. & TRÉDÉ, M., (eds.), *Le monde...*, p. 203.

⁵³ Hij bereikt Babylon eerder dan Dionusios en Kallirhoë, die via Cilicië en Syrië reizen. Cf. BASLEZ, M.F., *De l'histoire...*, p. 204; BRIANT, P., *Histoire de l'empire perse. De Cyrus à Alexandre*. Parijs 1996, pp. 369-73; p. 378 voor een kaart met de belangrijkste routes van het wegennetwerk.

Parthen, die echter slechts ten tijde van de Flavii werd geconstrueerd. Dit element kan ons misschien een *terminus post quem* verschaffen voor de datering van Charitooon.

Mobiliteit in de Griekse wereld en het Midden-Oosten

Tijdens de jachtscène met de Perzische grootkoning (VI,4) komen een mantel van Tyrisch purper en een pijlenkoker van Chinese makelij ter sprake. Niet alleen kunnen we hieruit de rijkdom van de koning afleiden, maar het zegt ons ook iets over de intense internationale handelsbetrekkingen tijdens het keizerrijk. Uiteraard is een mantel van Tyrisch purper een realistisch kledingstuk voor een grootkoning uit de vijfde eeuw v. Chr., maar de Chinese pijlenkoker is opnieuw een anachronisme, aangezien handelsrelaties met China pas tot stand kwamen in de tweede helft van de 1ste eeuw v. Chr. Aangezien het pas de Augusteïsche dichters zijn die de Chinezen introduceren in hun poëzie omwille van het exotisme, kan het hier al evenmin gaan om een Griekse *topos*, die in het verhaal van Charitooon is geslopen: Charitooon last hier opnieuw een Parthische i.p.v. een Perzische realiteit in⁵⁴.

Over de motieven waarom men rondreist, kan enkel de bovengenoemde passage wijzen in de richting van handelsreizen. Voor het overige kan de Griekse roman ons daarover jammer genoeg bitter weinig leren⁵⁵. Dit heeft uiteraard alles te maken met de plot: alles staat in functie van de protagonisten, en de protagonisten zelf staan in functie van hun liefde voor elkaar. Toch is er sprake van handelaars (in de havenstad Milete) en zien we dat hier en daar koeriers en boodschappers uitgestuurd worden (Huginos, de Perzische postbode), maar hier houdt het dan ook op.

Ten slotte willen we een relativering aanbrenge: we mogen niet vergeten dat we het aspect "mobiliteit" in fictie altijd met een korreltje zout moeten nemen. Een fundamenteel kenmerk van de Griekse roman is het reismotief: de vele reizen zijn uiteraard een onderdeel van de avonturendrang van de Griekse roman. Dit verklaart natuurlijk voor een deel de enorme mobiliteit die we te zien krijgen in de roman van Charitooon. Maar anderzijds kunnen we er niet omheen dat Charitooons roman met zijn vele en lange reizen over zee en over land, de historische realiteit weerspiegelt: de mobiliteit en het 'toerisme' in het Middellandse-Zeegebied waren immers tijdens de hellenistische periode en vooral tijdens de keizertijd enorm gegroeid. In dit opzicht getuigt Charitooon dus wel degelijk van wat er rondom hem gebeurt. Ten tweede betekent het feit dat

⁵⁴ GOOLD, G.P., op. cit., p. 297. n. e; BASLEZ, M.F., *De l'histoire....* p. 204.

⁵⁵ Voor informatie over de redenen van reizen in de Oudheid ten tijde van Charitooon verwijzen we naar CASSON, L., *Travel in the Ancient World*. Toronto 1974, pp. 130-7.

het reismotief gedeeltelijk te verklaren is vanuit de narratieve eisen van het verhaal, niet dat de schrijver wars van enige geografische logica te werk zou gaan. De kennis van het publiek zorgde ervoor dat de gegevens over geografie en mobiliteit niet arbitrair konden zijn. Integendeel, de romanschrijver maakt zijn verhaal juist aannemelijker door allusies te maken op wat tot de historische en geografische *commun knowledge* van zijn lezers kan worden beschouwd. Het is een voor de hand liggende manier om het verhaal vast te ankeren in de realiteit⁵⁶.

Als besluit van deze analyse van het door Charitooon opgezette geografische kader geldt dat we via de geografische indicaties wel degelijk historische informatie krijgen, maar dan wel uitsluitend over de *contemporaine* realiteit van de auteur.

Naast locaties die op traditionele of stereotiepe wijze worden uitgebeeld en waarvan Charitooon geen specifieke kenmerken vermeldt (Syracuse, Babylon, Athene, Pafos, Pelousion), zijn er plaatsen die de sporen dragen van Charitooons *contemporaine* realiteit. Vooreerst is er Milete: niet enkel heeft Charitooon de stad waarschijnlijk zelf gezien, maar ook getuigt hij via de vermelding van de haven Dokimos van een specifiek detail uit de hellenistische geschiedenis van Milete. Bovendien kan in de Afroditecultus, die vooral in Milete aanwezig is, een echo worden gezien van het belang van de Afroditecultus in Charitooons geboortestad Afrosdias. Vervolgens is Charitooons uitbeelding van Tyr als schiereiland anachronistisch en is ook de vermelding van precies het trio Tyr, Arados en Sidon (de drie bloeiendste Fenicische steden onder het keizerrijk) niet toevallig. Ten slotte is de agora van Arados met de brede zuilengangen een Ionische agora zoals Charitooon er beslist rondom zich moet hebben gezien.

Achter de door Charitooon aangehaalde routes gaan *contemporaine* geopolitieke situaties schuil: de Eufraat die als grens fungeert van het Perzische (ten tijde van Charitooon Parthische!) rijk en een personage dat gebruik maakt van een weg die heel waarschijnlijk de Parthische koningsweg is, zijn anachronismen in de vijfde-eeuwse context. We zagen dat het laatste anachronisme misschien zelfs een *terminus post quem* kan indiceren.

De gegevens inzake mobiliteit vervolledigen onze bevindingen over Charitooons geografisch kader. Via de vermelding van Tyrisch purper en de anachronistische vermelding van een Chinese pijlenkoker biedt Charitooon ons een echo van de handelsrelaties tijdens het keizerrijk. I.v.m. de reismotieven hebben we opgemerkt dat de roman ons per definitie beperkte informatie geeft en dat dit te

⁵⁶ MORGAN, J.R., History, Romance and Reality in the *Aithiopiaka* of Heliodorus. *ClAnt*, 1 (1982), p. 234.

wijten is aan de plot van het verhaal. Verder dan de vermelding van handelaars, koeriers en boodschappers komt Charitton niet.

Besluit

Charitton heeft met zijn *Kallirhoë* een historische roman geschreven: met zijn romanhelden en hun vele omzwervingen wil hij de lezer meenemen naar de vijfde eeuw v. Chr. Tot op zekere hoogte slaagt hij hier in. Door beroemde historische figuren en grootse historische gebeurtenissen vanaf het begin van zijn roman te introduceren, voorziet hij zijn verhaal van een reeks herkenningpunten.

Toch kunnen deze herkenningbakens niet verhinderen dat de contemporaine realiteit doorschemert. Dit gebeurt niet enkel via losse opmerkingen van Charitton over een Chinese pijlenkoker of een tempel van *Homonoia*, maar ook via onderliggende veronderstellingen van de auteur. Denken we maar aan wat gezegd is over de routes die de personages volgen of aan het trio door Charitton aangehaalde Fenicische steden.

Het belang van de historische (vijfde-eeuwse) elementen situeert zich op een ander niveau. In tegenstelling tot de contemporaine elementen, zijn de vijfde-eeuwse gegevens *bewust* door de schrijver ingelast om de historische *setting* van het verhaal geloofwaardig te maken. De enige correcte vijfde-eeuwse elementen zijn ontleend aan de geschiedschrijvers. Charitton is met andere woorden niet beter geplaatst om een vijfde-eeuws kader te schetsen dan de moderne lezer van Xenofon en Thukydides dat is. De vijfde-eeuwse elementen geven ons eerder een idee over wat een ontwikkeld man⁵⁷ in het Klein-Azië (Afrodisias) van de eerste eeuw n. Chr. via de historiografie wist of kon weten over de klassieke geschiedenis. Blijkbaar behoorden vijfde-eeuwse geschiedschrijvers tot de intellectuele standaardbagage van een ontwikkelde eerste-eeuwse inwoner van Afrodisias. Het belang van de vijfde-eeuwse elementen ligt in de informatie die ze geven over de eerste-eeuwse *kennis over* de klassieke geschiedenis.

Afsluitend nog een woordje over de anachronistische tendens in Charittons roman: deze is zeker geen kenmerk van de geografische realia alleen - ook institutionele, juridische, culturele, etc. gegevens zijn doorspekt met anachronismen - maar ze is in dit kader wel overduidelijk en ondubbelzinnig aan-

⁵⁷ Charitton noemt zichzelf "*Charitton van Afrodisias, secretaris van de advocaat Athenagoras*" (Χαρίτων Ἀφροδισιεύς, Ἀθηναγοῦρου τοῦ ῥήτορος ὑπογραφεύς) (I, 1, 1). Cf. ROJAS ÁLVARES, L., Caritón de Afrodisias: la huella de su oficio. *Nova Tellus*, 16 (1998), pp. 15-26; REARDON, B.P., *Chariton*. In: SCHMELING, G., *The novel in the ancient world*. Leiden 1996, pp. 309-35.

wezig. Naar aanleiding van deze sterk anachronistische inslag in Charitoons roman, wees Tomas Hägg er trouwens op dat we niet mogen verwachten dat een werk uit de vroege Keizertijd zou voldoen aan criteria van de 20ste eeuwse literatuurkritiek: "*It would be as absurd to demand from an ancient historical novelist like Chariton a sense of "history as a shaping force," which we do not find in the historians or biographers of his age – in fact, perhaps not until after the French Revolution – as it would be to demand of him any other special quality of the advanced modern novel, for instance the psychological insights of a Dostoevski. It is all the more remarkable that still, as we have seen, a number of basic characteristics of the typical historical novel of our time are already to be distinguished in the first Greek novels of antiquity.*"⁵⁸

Koen DE TEMMERMAN

---

⁵⁸ HÄGG, T., 'Callirhoe' and 'Parthenope': the Beginnings of the Historical Novel. *CLAnt*, 6 (1987), p. 204.